

ПОЄМІЧНІ НОТАТКИ

Олег ВАРЕНИК

УДК 821.161.2.09

ІВАКІН ПРОТИ ШАГІНЯН І МОРЕНЦЯ (ПРО ДЕЯКІ АСПЕКТИ РАДЯНСЬКОГО ШЕВЧЕНКОЗНАВСТВА)

*Присвячується пам'яті
Миколи Івановича Моренця*

*Все йде, все минає ...
Т. Г. Шевченко*

*Якою мірою міряєте, такою і вам відміряють...
Шукайте і знайдете ...
Бо кожен, хто шукає, знаходить...
Євангеліє від Матвія (7, 2: 8)*

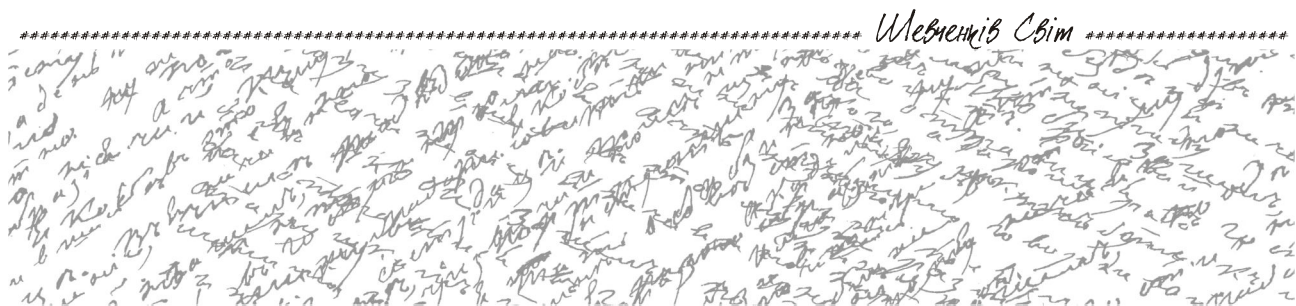
*Усі минаються –
Шевченко не минеться⁷⁵.*

Три радянські шевченкознавці – Юрій Олексійович Івакін, Марієтта Сергіївна Шагінян і Микола Іванович Моренець – написали багато праць із вивчення життя й творчості Т. Г. Шевченка, але в 1964 році почали конфліктувати з приводу «абсурдної», забороненої у радянські часи теми приватного життя великих людей.

Результатом конфлікту стало забуття однієї з важливих, малодосліджених останніх сторінок життя Шевченка та його несподіваної смерті. Знайдені М. І. Моренцем документи, як і його напрацювання, не були опубліковані, ось уже півстоліття припадають пилом в архівах. А фонд «Моренець Микола Іванович, літературознавець», що зберігається в Пушкінському Домі, досі не опрацьований⁷⁶.

⁷⁵ Савченко А. «Сердце Шевченка» // С. А. Брижицька. Подія на Чернечій і долі людей. – Черкаси, 2013. – С. 5.

⁷⁶ РО ИРЛИ РАН. Фонд 778. Моренець Николай Иванович, литературовед (фонд не обработан на 13 июня 2015).

Щоб зрозуміти суть конфлікту між шанованими дослідниками, необхідно сказати кілька слів про самих його учасників і про радянське шевченкознавство загалом.

М. С. Шагинян (1888–1982), закінчивши академію Держплану, написала в 1941 році книгу «Тарас Шевченко» та захистила докторську дисертацію в 1944 р.⁷⁷

М. І. Моренець (1900–1973), ленінградський економіст-архівіст, знайшов відпускну Т. Г. Шевченка і на підставі виявлених ним інших численних архівних документів захистив кандидатську дисертацію, написав у 1960 році книгу «Шевченко в Петербурзі»⁷⁸.

Ю. О. Івакін (1917–1983), знавець сатири Шевченка⁷⁹ та її «політичного стилю»⁸⁰, у 1962 році захистив докторську дисертацію із філології, працюючи з 1951 по 1983 рр. у відділі шевченкознавства Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка в Києві⁸¹.

До Жовтневого перевороту 1917 року твори Т. Г. Шевченка публікувалися, редаговані всіма його «друзями», часто анонімно, як «політичного злочинця»⁸², ще й усічені цензурою. Причини раптової смерті опального поета, його ювілейні дати всляк замовчувалися. Більшовики ще до захоплення влади почали використовувати це у своїх пропагандистських цілях: «Заборона вшанування Шевченка була таким чудовим, прекрасним, на рідкість щасливим і вдалим заходом під кутом зору агітації проти уряду, що кращої агітації і уявити собі не можна»⁸³.

Прийшовши до влади, більшовики захопили не тільки банки, засоби зв'язку і друку, фабрики і заводи, а й архіви, перетворивши їх на частину ідеологічної системи (1938 р. всі архіви були передані у відомство НКВС під керівництво Л. Берії)⁸⁴.

У 1923 році нову владу став обурювати навіть Поклонний Хрест на могилі Шевченка. Тридцять три канівські комнезамівці вирішили до Першого травня знести чотиритонний Хрест⁸⁵ художнього чавунного лиття, встановлений 1894 р. на пожертви свідомих українців.

Більшовики прибрали до рук і вільне шевченкознавство. Заснований 1926 р. в Харкові Інститут Тараса Шевченка був знищений у процесі політичного цькування «буржуазних» учених і репресій межі 20-х – у 30-х рр., що «послугувало причиною різкого гальмування літературознавчих досліджень»⁸⁶.

Але наближалася ювілейна дата – 125-річчя з дня народження Шевченка, тут згадали слова вождя революції про «щасливу агітацію». 1933 р. створено Науково-дослідний інститут Тараса Шевченка – у новому складі, із політично благонадійних осіб.

⁷⁷ Шагинян М. Собрание сочинений: в десяти томах. – М., 1975. – Т. 8. – С. 663.

⁷⁸ Моренець Н. Шевченко в Петербурге. По памятным местам жизни и творчества. – Л., 1960. – С. 2, 118.

⁷⁹ Івакін Ю. Сатира Шевченка. – Київ, 1959.

⁸⁰ Івакін Ю. Стиль політичної поезії Шевченка. – Київ, 1961.

⁸¹ Исторический экскурс Отдела шевченковедения Института литературы им. Т. Г. Шевченко НАН Украины. <http://www.ilnan.gov.ua/publication.html> (08.06.2015).

⁸² Івакін Ю. Стиль політичної поезії Шевченка. – Київ, 1961. – С. 183.

⁸³ Ленин В. Полное собрание сочинений. – М., 1973. – Т. 20. – С. 199.

⁸⁴ Черкасская М. В. Становление и развитие государственных архивов в 1918–1938 гг.: на материалах Среднего Поволжья. Диссертация. 2008. <http://www.dissercat.com/content/stanovlenie-i-razvitie-gosudarstvennykh-arkhivov-v-1918-1938-gg-na-materialakh-srednego-povo> (07.06.2015).

⁸⁵ Брижицька С. Подія на Чернечій і долі людей. – Черкаси, 2013. – С. 34.

⁸⁶ Исторический экскурс Отдела шевченковедения Института литературы им. Т. Г. Шевченко НАН Украины. <http://www.ilnan.gov.ua/publication.html> 08.06.2015

У 1939 році з великими урочистостями у всьому Радянському Союзі відзначили 125-річчя Шевченка як «всенародне свято». У Каневі був створений за зразком шанування монастирських поховань, але на радянський лад, Музей-заповідник «Могила Т. Г. Шевченка». Наступного року в Києві організований Центральний державний музей Т. Г. Шевченка⁸⁷. Стали видавати майже всі твори митця, але з наголосом на тому, що він революціонер-демократ, супротивник імперського режиму і релігії, що помер через переслідування царизмом⁸⁸.

Під впливом загального ювілейного вшанування молодий лєнінградський архівіст Моренець, переглядаючи опис фонду вищого державного органу Російської імперії, натрапив на прізвище «Шевченко», відшукав архівну справу, прочитав і ахнув. Виявилось, що це був невідомий раніше справжній документ «Відпущка Санкт-Петербурзької палати Цивільного Суду на прохання дворової людини Тараса Григоровича сина Шевченка, якого вільно відпустили...»⁸⁹. З'явилися в «Лєнінградській правді» статті про сенсації: «Нові документи про Т. Г. Шевченка. ... Моренець ... знайшов у Лєнінградському обласному історичному архіві ряд справжніх документів, що стосуються Т. Г. Шевченка в Петербурзі...»⁹⁰. Архівіст відразу став відомим. Зазнав радості відкриття і прагнення до подальших досліджень. Керівництво архіву пішло назустріч, звільнило Моренця від нудного укладання картотеки на неблагонадійних осіб, надавши можливість вести планову роботу із виявлення документів, де є згадка про революціонера-демократа. Цей день знахідки, 26 березня 1939 року⁹¹, Моренець запам'ятав на все життя.

За рік роботи вдалося виявити багато раніше невідомих документів, адрес і місць проживання Шевченка в Петербурзі. Спочатку було багато незрозумілого в долі «революціонера-демократа й атеїста», довелося перечитати твори Шевченка, щоденник, листи. Поступово відкрилася зовсім інша людина.

Захоплений дослідник у великій канцелярській справі «Про різне листування» Імператорської Академії наук несподівано натрапив на «Прошение» сестри милосердя, лузької міщанки Анни Іванівни Шарикової про повернення викрадених у неї рукописів «нареченого свого Тараса Григоровича». Виявилися нові теми, невідома наречена Шевченка й клопотання про невідомі шевченківські рукописи.

До кого тільки із професійних шевченкознавців не звертався Моренець, ніхто про «наречену Шарикову» не чув. Та, як виявилось, і чути ніхто не хотів. Цю тему не вітали. Про приватне, тим паче любовне, життя «прогресивних класиків» за радянських часів було не прийнято говорити, не те що писати. Тільки нерви і час витрачати, а можна й у немилість потрапити, як колись і сам Шевченко. Молодому дослідникові пояснили, що багато клопоту було і з нареченою Ликерею Полусмак. Тій, невдячній, Шевченко присвятив низку віршів, написав портрет, сучасники залишили спогади, але й цю тему вважали малоперспективною для дослідників, оскільки вона викривала ще й непорядні дії найближчого оточення Шевченка.

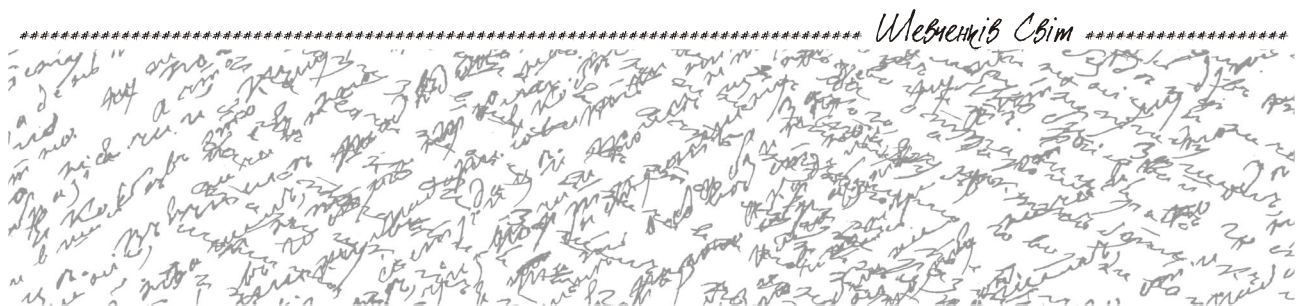
⁸⁷ Паламарчук Г. Історія Державного Музею Т. Г. Шевченка // Збірник праць першої і другої наукових шевченківських конференцій. – К., 1954. – С. 329–337.

⁸⁸ Марцінковський І. Історико-медичне дослідження стану здоров'я та причини смерті Т. Г. Шевченка у контексті розвитку медичної науки ХІХ–ХХ століть. – Миколаїв : НУК, 2014. – 296 с. – С. 95–139.

⁸⁹ Моренець Н. Шевченко в Петербурзі. По памятных местах жизни и творчества. – Л., 1960. – С. 40–42.

⁹⁰ РО РНБ Ф. 443. Ех. 131. Л. 1.

⁹¹ Моренець Н. Шевченко в Петербурзі... – С. 118.

Попереджений Моренець став обережно досліджувати заборонену тему, осягаючи «езопову мову». В архіві знайшов і переглянув «Алфавітний список до сімейного списку Лузької міщанської громади 1864». Є позначки Моренця у Списку користування цим архівним документом за 21 грудня 1940 та 9 травня 1941р.⁹² Виявилось, що багато чого підтвердилось, про що повідомляла прохачка. Насправді були в той час у Лузі Іван Севастьянович Шариков і його прийомна дочка Анна. Моренець установив, що родичі Енгельгардта мали замський маєток під Лугою⁹³, куди Енгельгардт разом із Шевченком міг виїжджати на літо зі столиці в 1831 і 1832 роках. Бували вони влітку і в Стрельні, де жило полкове начальство і квартирувався Уланський полк⁹⁴. Усе це вимагало подальших розвідок. Але незабаром почалася війна, яка надовго перервала роботу допитливого дослідника.

Паралельно в цей же час (1939–1941) у Москві писала книгу про Шевченка відомий публіцист і письменниця Марієтта Сергіївна Шагінян. Забороненій темі любові Шевченка дослідниця присвятила цілий розділ, узявши за епіграф такі поетові рядки:

*Любовь... Ах, любви, любви одной!
С неё на три века, на вечность бы стало!
В своих бы объятьях её растопил!
О, как бы я нежно, как нежно любил!..
Но было некого любить.
Сочетавься не с кем было...*

Випереджаючи опонентів, досвідчена письменниця-політик на початку розділу пояснювала, що «у тому, кого і як любить велика, та й кожна людина, розкривається суспільство, історія всього покоління і її глибокі, конкретні риси. У тому, кого і як любить творець, – один із ключів до його творчої тематики, до розуміння головних його сюжетів, до розгадки його соціальних, політичних, життєвих ідеалів. І особливо це слушно щодо Тараса Григоровича Шевченка, який пристрасно любив у житті і любив не “примхою”, не заради “нервового підйому”, а шукав у коханні той великий зв’язок із суспільством, долучення до людства, кінець самотності, – особистого і громадського, – що робить любов наймогутнішим, найповнішим вираженням внутрішньої сутності людини. Хто трохи заглибився у творчість Тараса Шевченка, для того це незаперечно зрозуміло, – а тим часом саме про нього говорили і говорять, що “любов і жінка не грали в його житті вирішальну роль”, і ми навіть примудрилися двадцятип’ятилітню дату із дня народження поета відсвяткувати так, що особиста його біографія не тільки не була розкрита й освітлена до глибини її суспільного сенсу, але і взагалі залишилася вилученою з ювілейної тематики»⁹⁵.

Описавши на 67 сторінках делікатну тему, Шагінян у кінці запитує: «Чи була Ликерія останньою в житті Тараса Шевченка?» – й аргументовано відповідає: «Тепла людська любов все ж блиснула “посмішкою сумною” на його захід. В останньому ві-

⁹² ЦГИА СПб Ф. 861. Оп. 1. Д. 938. Список пользования архивным документом.

⁹³ Александрова Е. Водская пятина – Ингерманландия – Санкт-Петербургская губерния – Ленинградская область. Историческое прошлое. – СПб. – 2011. – С. 319.

⁹⁴ Вареник О. Герой воображения Пушкина. Александр Якубович в Стрельне. – СПб. – 2008. – С. 5.

⁹⁵ Шагінян М. Собрание сочинений: в десяти томах. – М., 1975. – Т. 8. – С. 347–348.

рші Тараса Шевченка це підтверджується: він звернений до невідомої “сусідоньки убогої”; саме з нею, із “небогою”, він збирається і “рихтувать вози в далекую до-рогу”, і сподівається ще пожити, ще “надурити Харона”. Саме їй (“друже мій, о мій супутниче святий”) він наостанок, в останніх віршах, виведених його рукою, знову пропонує “Поставити хатиночку” в гаю і насадити “кругом хатини” садочок:

*Прилинеш ти у холодочок,
Тебе, мов кралою, посаджу...
Імені цієї лагідної утішниці не збереглося...»⁹⁶.*

Після війни Моренець повернувся до пошуку архівних документів, що стосуються Шевченка. Незалежному дослідникові все не давала спокою невідома лузька наречена Шевченка. Оpubлікована здогадка Шагінян та її ставлення до цієї делікатної теми посилювали бажання й далі шукати документи про Анну Іванівну Шарикову з Луги.

У 1952 році в Києві відбулася перша наукова шевченківська конференція, на якій М. І. Моренець зробив ґрунтовну доповідь на тему: «Деякі адреси і пам'ятні місця Шевченка в Петербурзі». Оpubліковано розвідку Моренця тільки в 1954 році на 22 сторінках збірника наукових праць видавництва Академії наук Української РСР. У кінці доповіді Моренець не втримався і, посилаючись на фразу «У хорошому, але досі мало використовуваному джерелі, так званих сповідних книгах, ім'я Шевченка вперше знайдено тільки в запису за 1834 р.», робить виноску, в якій повідомляє: «У зв'язку з виявленням нових архівних матеріалів про лузьку міщанку, сестру-жалібницю Анну Іванівну Шарикову, яка в низці заяв про літературну спадщину Шевченка до різних державних установ писала про свою дружбу з Шевченком, ми схильні вважати, що деякий час після приїзду в Петербург Шевченко жив у лузькому маєтку теці Енгельгарда, де й познайомився з сім'єю Шарикових»⁹⁷.

Коли ця публікація Моренця стала відома Шагінян, то дослідниця, готуючи 1957 р. перевидання книжки «Тарас Шевченко», в кінці фрази «Імені цієї лагідної утішниці не збереглося...» ставить виноску-додавання: «Невтомний архівний працівник Ленінграда т. Моринець⁹⁸, що знайшов багато цінних документів про Шевченка, зібрав, утім, нові дані і про цю останню любов поета, її ім'я і його клопотання про “дозвіл на шлюб”»⁹⁹.

У 1960 році видано книгу М. І. Моренця «Шевченко в Петербурзі. Пам'ятними місцями життя і творчості». Тут автор висловився ще сміливіше, але все тією ж «езоповою мовою». На сторінці 87 повідомляв: «Але не тільки з визначними людьми столиці підтримував зв'язок Шевченко. Після повернення із заслання він відновив знайомство з родиною колишнього кріпака, згодом міщанина міста Луги, І. С. Шарикова. Одна з його дочок – Анна Іванівна, що померла близько 1920 року, написала біографію поета. На жаль, два її зошити із записами про нього не збереглися»¹⁰⁰.

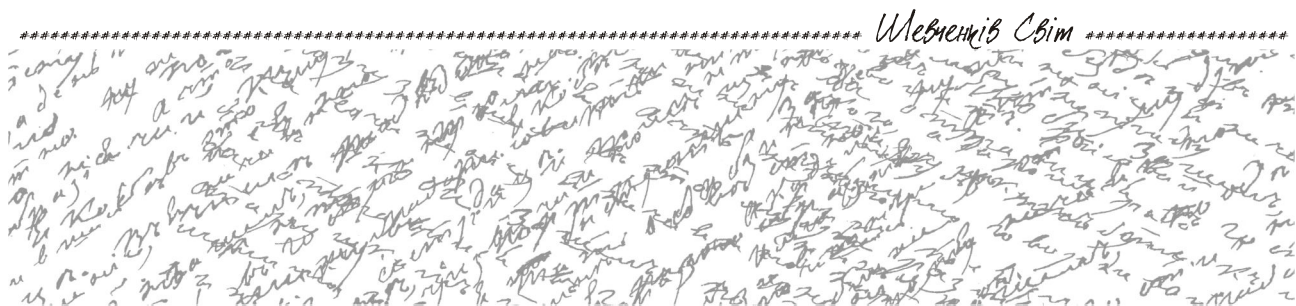
⁹⁶ Там само. – С. 410–411.

⁹⁷ Моренець М. Деякі адреси і пам'ятні місця Шевченка в Петербурзі // Збірник праць першої і другої наукових шевченківських конференцій. – К., 1954. – С. 309.

⁹⁸ Так у тексті Шагінян: прізвище Моринець написана через «И».

⁹⁹ Шагінян М. Собрание сочинений: в десяти томах. – М., 1975. – Т. 8. – С. 411.

¹⁰⁰ Моренець Н. Шевченко в Петербурге. По памятным местам жизни и творчества. – Л., 1960. – С. 87.

Далі продовжив у виносці: «Про те, що А. І. Шарикова збирала документальні матеріали про Шевченка і за ними складала його біографію, свідчать як архівні матеріали, так і особи, які знали А. І. Шарикову. 10 березня 1911 року, у день 50-річчя із дня смерті Шевченка, Шарикова у своєму прошенні до президента Академії мистецтв просила дати їй довідку із низки питань “про померлого художника Тараса Григоровича Шевченка, для заповнення біографії його...”» (Архів АН СРСР, ф. «Різне листування», д. 4. Ч. 1. «Конференція. 1896. Л. 274. Прохання Шарикової з Академії мистецтв було переслане в Академію наук (стор. 87)¹⁰¹».

Юрій Івакін не залишив поза увагою ці пошуки архівіста. 1968 р. у перевиданні книжки «Коментар до Кобзаря Шевченка» науковець додав новий розділ, присвячений останньому віршу Шевченка «Чи не покинуть нам, небого...». Він дуже різко, не приховуючи роздратування, висловився на адресу Марієтти Шагінян та Миколи Моренця в дусі партійно-ідеологічного осмикування неслухняних виконавців, які порушили межі дозволеного.

Правовірний радянський шевченкознавець для переконливості наводить цитати із Є. Ненадкевича¹⁰², що смертельно хворий Шевченко, «передчуваючи близький і неминучий кінець», написав «Поетичний епілог...», прощання зі світом, із життям, прощальну сповідь поета-філософа, і на підставі цього доходить висновку, що в останньому вірші Шевченко звертається до Музи. Не маючи інших доказів, Івакін змушений вдатися до безапеляційності: «Цілком очевидно, що у вірші поет звертається до своєї музи», посилаючись на: «Таке пояснення знаходимо вже у примітці до першодруку (тут і далі виокремлено мною – О. В.)»¹⁰³.

У першій публікації цього вірша в журналі «Основа» за травень 1861 р. у виносці зроблено припущення: «Стихи оці (мабуть – До Музи) ...»¹⁰⁴. Перші публікатори навіть не знали дату написання другої половини вірша, обговоривши це у виносці, поставивши і можливу дату: «14 – 26 лютого 1861 р.»¹⁰⁵.

Далі Івакін, зробивши хитре застереження, нападає на Шагінян: «На цьому не варто було б наголошувати, якби не дивна інтерпретація образу “сусідоньки убого” у відомій монографії М. Шагінян про Шевченка. Авторка вважає умовного адресата ... реальною особою, яку кохав поет наприкінці життя»¹⁰⁶.

Наводячи цитату з монографії Шагінян, Івакін у виносці критикує й Моренця: «Тут же в посиланні авторка зазначає, що ім'я цієї “лагідної утішниці” встановив М. І. Моренець. Гіпотеза М. І. Моренця про зближення Шевченка із лузькою міщанкою А. Шариковою восени 1860 р. не знайшла підтримку у біографів поета (при тому ні на одного конкретного «біографа» Івакін не зміг вказати – О. В.), не кажучи вже про те, що ця гіпотеза ніяк не підтвержує помилкового тлумачення М. Шагінян Шевченкового вірша»¹⁰⁷. Після виноски Івакін агресивно й нетактовно продовжує: «Абсурдність такого тлумачення вірша не потребує доведення». Наприкінці грізної тиради Івакін наголошує на тому, чого боялася радянська ідеологія – збагачення необізнаного читача альтернативною

¹⁰¹ Там само. – С. 123.

¹⁰² Збірник праць сьомої наукової шевченківської конференції. – К., 1959. – С. 85–86.

¹⁰³ Івакін Ю. Коментар до Кобзаря Шевченка: поезії 1847–1861 рр. – К., 1968. – С. 401.

¹⁰⁴ Основа. Южно-русский литературно-ученый вестник. – СПб. – 1861. – Май. – С. 3.

¹⁰⁵ Там само. – С. 3, 5.

¹⁰⁶ Івакін Ю. Коментар до Кобзаря Шевченка: поезії 1847–1861 рр. – К. 1968. – С. 400.

¹⁰⁷ Там само. – С. 401–402.

інформацією: «На жаль, цей абсурд закріплений у свідомості недосвідченого читача вже чотирма виданнями книги М. Шагінян»¹⁰⁸.

Не спромігся доктор філологічних наук пояснити головного: чому поет приховав присвяту свого останнього вірша й замість назви поставив таємничу зірочку. Від кого потрібно було ховати Музу? А ось ім'я нареченої з простої селянської родини було від кого ховати. Навіть сам Івакін знав від кого, перерахувавши імена найближчого оточення Шевченка, яке розладнало його весілля з Ликерою: «Звичайно, певну роль у цьому розриві зіграли Карташевські, В. М. Білозерський, О. М. Білозерська-Куліш, М. Я. Макаров, Н. М. Забіла, які активно протидіяли шлюбу Шевченка з Ликерою. Дехто із них (як, наприклад, М. С. Карташевська) вороже ставився до поета, дехто не міг змиритися з тим, що нареченою стала проста покоївка»¹⁰⁹.

Та й не сходиться припущення Ненадкевича-Івакіна, про «смертельно хворого Шевченка», який, «передчуваючи близький і неминучий кінець», «прощається зі світом, із життям», пише 15 лютого 1861 «прощальну сповідь “Поетичний епілог” і ... купує цього ж дня дорогий золотий годинник із золотим ланцюжком.

М. І. Костомаров згадав, що відвідав товариша «за кілька днів до його смерті» (18–19 лютого 1861 р.)¹¹⁰, Шевченко ні на що не скаржився, почував себе добре, повідомив, «що він тепер зовсім одужав... обіцяв бути в мене невдовзі... При цьому він показував мені купленого ним на днях золотого годинника, першого, який він мав у своєму житті»¹¹¹.

Письменник А. І. Грушкін виступив на захист Шагінян: «Особливо слід виділити сторінки, присвячені інтимному життю великого поета. Писати про любов великої людини найскладніше з того, що вдається мистецтву. Шагінян зуміла знайти потрібний для “особистої” теми тон»¹¹².

Бездоказова, агресивна вихватка Івакіна проти Шагінян і Моренця нагадує часто організовану владою в ті ж роки цькування: «Пастернака не читали, але засуджуємо одностайно».

Марієтта Шагінян, будучи мудрою східною людиною, спокійно поставилася до нетактовної вихватки «провідного шевченкознавця», виноску про «невтомного архівного працівника Ленінграда т. Моренця» не прибрала, що стало мені великою допомогою в роботі над цією статтею і книжкою «Історія останнього вірша і таємної нареченої Т. Г. Шевченка (Анни)»¹¹³. У 1976 році М. С. Шагінян було присвоєно звання Героя соціалістичної праці. Померла письменниця 1982 р. у віці 93 років.

Моренцю не дали можливості опублікувати знайдені архівні матеріали, пустити їх у науковий обіг, затаврувавши налічками «помилкового тлумачення» й «абсурду». Судячи з усього, КДБ (а не безпосереднє начальство) заборонив йому надалі досліджувати Шевченка. Більше ніяких публікацій Моренця про поета не відомо. Але допитливий архівіст знайшов собі нові об'єкти зацікавлення – він склав повний список роду Філіпченків, своєї дружини Олени Михайлівни з

¹⁰⁸ Там само. – С. 402.

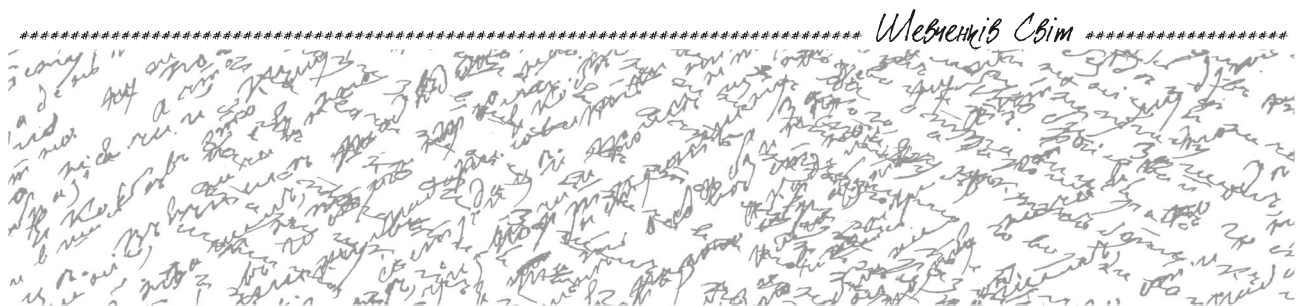
¹⁰⁹ Івакін Ю. Нотатки шевченкознавця. – К., 1986. – С. 290.

¹¹⁰ Ці фрази М. І. Костомарова дозволяють припустити, що він відвідав Шевченка 18 чи 19 лютого 1861 р.

¹¹¹ Костомаров Н. Воспоминания о Шевченко // Воспоминания о Тарасе Шевченко. – К., 1988. – С. 182.

¹¹² РО РБН. Ф. 709. Оп. 2. Е. х. 91. Л. 8, 9.

¹¹³ Вареник О. История последнего стихотворения и тайной невесты Т. Г. Шевченко (Анны). – СПб., 2015.

усіма відгалуженнями: ім'я, по батькові, прізвище; коли, де народився і помер; де вчився, де служив; хто з ким був одружений та інші подробиці. На підставі цієї інформації на батьківщині дружини в музеї міста Городище Черкаської області був оформлений стенд роду Філіпченків¹¹⁴. Помер Микола Іванович Моренець 1973 р. у віці 73 роки. Вдячна вдова, яка працювала в 1950–1960-х роках головним терапевтом Ленінграда, змогла поховати покійного на почесному Никольському цвинтарі Олександро-Невської лаври в Ленінграді, де через чотири роки знайшла і свій спокій.

Юрій Олексійович Івакін, наймолодший із трьох шевченкознавців, помер 1983 р. у віці 66 років.

Минуло півстоліття з часу спроб Моренця опублікувати виявлені документи про невідому наречену Шевченка із Луги, які були припинені й публічно затавровані. Багато чого з того часу змінилося. Померли всі учасники конфлікту, помер і Радянський Союз зі своєю одіозною марксистсько-ленінською ідеологією.

У Шевченківському національному заповіднику в Каневі замінили радянську експозицію, створивши нову, основою організації якої є концепт «Муза. Доля. Слава»¹¹⁵. Відновили Поклінний Хрест із могили Шевченка, поставивши його біля входу до Музею як нагадування про безбожні часи.

Працями Зінаїди Панасівни Тарахан-Берези була реабілітована Ликерія Полусмак¹¹⁶. Стало зрозуміло, що Шевченко міг і після своєї смерті чудесним чином сприятливо впливати на Ликерію (як виявилось, і на Анну). Правда, наш «відомий радянський критик» Ю. О. Івакін намагався очорнити й наречену Шевченка Ликеру: «Можна вважати встановленим, що саме непорядна поведінка Полусмакової стала головною причиною розриву поета з нею і фатально позначилася на його здоров'ї»¹¹⁷, повчав канівську дослідницю, з яких визнаних радянською ідеологією джерел треба брати інформацію для опису «цього драматичного, болючого епізоду з останніх років життя Шевченка»¹¹⁸.

Одним із найважливіших досягнень пострадянського часу є те, що архіви стали набагато доступнішими і з'явилися електронні описи фондів у деяких із них. І тут історія повторилася. 2014 р. було виявлено ще ряд архівних справ про невідому наречену Шевченка Анну Ренні¹¹⁹ (Шарикову) і зниклі «невидані літературні праці малоросійського письменника Тараса Шевченка, що складаються із малоросійських віршів, а також із багатьох статей і заміток, що належать до реформ 1860 року»¹²⁰.

25 листопада 2014 р. в Пушкінському Домі на Міжнародній ювілейній науковій конференції, присвяченій 200-річчю із дня народження Т. Г. Шевченка, було

¹¹⁴ Филипченко-Моренец Елена Михайловна (1891–1977), Моренец Николай Иванович (1900–1973) <http://www.horodysche.org.ua/?id=166> (01.06.2015).

¹¹⁵ Брижицкая С. Шевченковский национальный заповедник. Путеводитель. Черкассy. – 2012. – С. 4.

¹¹⁶ Тарахан-Береза З. Доля Шевченкової нареченої // Літературна Україна. – 1982. – 14 жовтня; Тарахан-Береза З. Шевченко – поет і художник. – Київ: Наукова думка, 1985.

¹¹⁷ Івакін Ю. З приводу статті З. Тарахан-Береза // Нотатки шевченкознавця. – К., 1986. – С. 287.

¹¹⁸ Там само. – С. 291.

¹¹⁹ Вареник О. История последнего стихотворения и тайной невесты Т. Г. Шевченко (Анны). – СПб., 2015. – С. 28–33.

¹²⁰ РГИА. ф. 1405. Оп. 98. Д. 3959. Л. 4.

прочитано доповідь «Таємниця останнього вірша Т. Г. Шевченка та його нареченої Анни з Луги»¹²¹, яка викликала великий інтерес в учасників зібрання.

Але коли наприкінці 2014 і початку 2015 року в українських ЗМІ стали публікуватися статті про раніше невідому наречену Т. Г. Шевченка: «Анна – остання наречена поета»¹²², «Невідома наречена Шевченка»¹²³, «Анна із Луги – остання наречена Тараса Шевченка»¹²⁴ тощо, то деякі шевченкознавці, озираючись назад, на радянське минуле, пам'ятаючи критичні статті Ю. О. Івакіна, знову недовірливо чи й недобррозичливо поставилися до цієї теми. Щоб усунути це непорозуміння, і довелося зробити екскурс у радянське шевченкознавство, яке кануло в Лету, закликати фахівців до наукового вивчення виявлених документів, продовжити роботу, розпочату незаслужено забутим архівістом Миколою Івановичем Моренцем.

¹²¹ Вареник О. Тайна последнего стихотворения Т. Г. Шевченко и его невесты Анны из Луги // Т. Г. Шевченко и его время: материалы Научной конференции. – СПб, 24–26 ноября 2014 г. Институт Русской литературы (Пушкинский Дом РАН) Составитель М. Ю. Степина. – СПб. – 2014. – С. 154–158.

¹²² Брижицька С. Анна – остання наречена поета // Канівчанка. – 2014. – 24 грудня.

¹²³ Брижицька С. Неизвестная невеста Тараса Шевченко // Тайны эпохи. – 2015 – №1–2.

¹²⁴ Брижицька С. Анна із Луги – остання наречена Тараса Шевченко // Шполяночка. – 2015. – 3 березня.

